

PRZEGLĄD DOROBKU NAUKOWEGO PROFESORA DOKTORA HABILITOWANEGO ZYGMUNTA WOJTASZKA

Dorobek Profesora Zygmunta Wojtaszka jest duży, zarówno co do wartości merytorycznej, zakresu (różnorodności) tematyki badań, jak i liczby publikacji. Zaczął publikować bardzo wcześnie. Pierwszy artykuł napisał w „Po prostu” mutacji lubelskiej na temat współpracy studentów UMCS z rolnikami. W latach 1951-1953 w lubelskiej gazecie „Sztandar Ludu” publikował felietony na temat postępu w rolnictwie, planowania i organizacji pracy w gospodarstwach spółdzielczych. Po przejściu do pracy w SGGW opublikował ponad 270 pozycji, w tym 70 monografii, studiów, rozpraw i komunikatów naukowych oraz 16 podręczników i skryptów. Wiele wartościowych dla praktyki gospodarczej prac opublikował w popularnej prasie, głównie rolniczej. Dobrze wykorzystał w niej wiedzę jaką zdobył podczas staży naukowych za granicą. Trudno jest w krótkim opracowaniu szczegółowo zaprezentować wszystkie Jego osiągnięcia. Z konieczności więc przedstawiono jedynie niektóre, subiektywnie wybrane przez autora, ważniejsze zrealizowane tematy oraz osiągnięcia badawcze.

Profesor Wojtaszek najczęściej podejmował problematykę mikroekonomiczną, głównie w zakresie ekonomiki i organizacji gospodarstw rolniczych, indywidualnych i spółdzielczych, a także ekonomiki produkcji rolniczej. Jego pierwsza praca, wykonana wspólnie z profesorem H. Romanowskim (w UMCS w Lublinie), dotyczyła metodyki projektowania urządzenia gospodarstwa spółdzielczego. W projekcie wykazano, że dokonanie reorganizacji spółdzielni, zwłaszcza w zakresie obsady zwierząt, struktury zasiewów, nawożenia, agrotechniki, dostosowanej do warunków lokalnych pozwala na znaczne zwiększenie, a nawet podwojenie dochodów.

Kolejne zainteresowania Profesora dotyczyły rejonizacji produkcji rolniczej. Na podstawie informacji o glebach, strukturze użytków rolnych, sieciach komunikacyjnych, lokalizacji zakładów przemysłu rolnego i innego, skupisk ludności itd. wyodrębnił rejon gospodarcze. Opracował metodę z ustaloną sekwencją określania poszczególnych parametrów, wychodząc od potrzeb nawożenia obornikiem, przez ustalenie niezbędnej powierzchni roślin strukturotwórczych, maksymalną powierzchnię uprawy buraków cukrowych i rzepaku, uwzględnienie powierzchni użytków zielonych, po określeniu obsady zwierząt. Pozwoliło to na opracowanie założeń rozwojowych produkcji rolniczej badanych obszarów. Ważne jest podkreślenie, że Autor uwypuklił znaczenie oddolnego planowania w rolnictwie, co w latach 50. XX stulecia nie było powszechnie uznawane, bardziej doceniano wówczas planowanie odgórne, w tym zwłaszcza centralne. Wyniki tych badań opublikował w pracy zespołowej pt.: „*Gospodarka spółdzielni i POM w powiecie wyrzyskim*” pod redakcją prof. S. Ignara.

W dorobku Profesora Zygmunta Wojtaszka szczególne miejsce zajmują prace dotyczące typologii gospodarstw rolniczych z punktu widzenia warunków przyrodniczo-ekono-

micznych, nastawienia produkcyjnego i efektywności gospodarczej. Przeprowadził szeroko zakrojone badania nad możliwymi kryteriami służącymi wyodrębnianiu typów produkcyjnych. Analizował takie elementy organizacji, jak: struktura zasiewów, obsada zwierząt produkcyjnych, czy struktura produkcji towarowej. Stwierdził, że ta ostatnia jest najbardziej przydatna do ustalenia hierarchii gałęzi, a więc profilu produkcyjnego gospodarstwa. „*Jego zasługą jest – jak pisał prof. R. Manteuffel – wprowadzenie do literatury naukowej i sprecyzowanie pojęcia typu produkcyjnego gospodarstwa rolniczego*”. Prowadził też badania nad przydatnością różnych mierników wyceny produkcji, a mianowicie pieniężnych i naturalnych. Przeanalizował zwłaszcza genezę powstania i spopularyzował w literaturze polskiej powszechnie obecnie stosowaną w analizach gospodarki rolnej jednostkę zbożową. Szczególne znaczenie odegrał w tym względzie artykuł Profesora pt.: *Jednostki zbożowe i inne miary wartości produktów gospodarstwa rolniczego*.

Profesor dokonał porównania wyników obliczeń wielkości produkcji przy zastosowaniu różnych mierników: kalorii, jednostek zbożowych i cen wolnorynkowych. Stwierdził, że każdy miernik daje inne wyniki, stąd zaproponował, aby przy badaniu opłacalności większe znaczenie nadawać miernikowi pieniężnemu, zaś przy analizach organizacji gospodarstw – stosować miernik naturalny, w tym wykorzystując jednostkę zbożową.

W rezultacie wieloletnich i wszechstronnych badań stworzył system kwalifikacyjny warunków produkcyjnych gospodarstw, ułatwiający analizę oraz doskonalenie organizacji i intensyfikacji produkcji rolniczej. Zaproponował kryteria wyodrębniania działów i gałęzi gospodarstwa. System ten stał się podstawą szerokiej dyskusji w kręgach ekonomistów rolnych, zwłaszcza w Komitecie Ekonomiki Rolnictwa PAN i został wprowadzony do powszechnego użytku oraz do wielu podręczników z organizacji i ekonomiki gospodarstw rolniczych. Ważne było także uporządkowanie terminologii służącej do syntetycznego ujmowania cech charakterystycznych poszczególnych działów i całych gospodarstw. W tym okresie wielu autorów prezentowało inne definicje, często znacznie się różniące. Zaproponowanie przyjęcia jednolitych definicji było więc niezmiernie ważne.

Profesor Zygmunt Wojtaszek sprecyzował pojęcie gospodarstwa typowego (najczęściej spotykane i charakterystyczne dla danego typu produkcyjnego, odzwierciedlające najczęściej stosowany w danych warunkach system polowy, system hodowlany, kierunek produkcyjny, a także uzyskiwany wynik finansowy) i przodującego (osiągające w danych warunkach przyrodniczych i gospodarczych wyższą i opłacającą koszty produkcję, gospodarstwo wybijające się dochodowością, produktywnością i racjonalną organizacją) oraz wykazał przydatność typizacji gospodarstw dla rejonizacji produkcji rolniczej. Porównując wybrane gospodarstwa typowe i przodujące ilustrował rezerwy produkcyjne, jakie kryły się w rolnictwie badanego terenu (Północnego Mazowsza), a także możliwości ich uruchomienia. Wprowadził więc metodę analogii stosowaną przez służbę rolną do poprawy organizacji gospodarstw rolniczych. Wyniki tych badań opublikował w pracy pt.: „*Typowe i przodujące gospodarstwa rolne*”.

Na początku lat 60. Profesor Zygmunt Wojtaszek skoncentrował swoje zainteresowania na problematyce kierunków produkcji i specjalizacji gospodarstw, jako pewnym wycinku ich typologii. Z tego zakresu opublikował kilka artykułów prezentujących zalety i wady specjalizacji oraz wielostronności, a także poświęcone specjalizacji gospodarstw w Anglii oraz ZSRR.

W wyniku studiów literatury oraz przeprowadzonych badań nad efektywnością gospodarstw o różnych kierunkach i poziomach tego ukierunkowania stworzył system klasy-

fikacji gospodarstw indywidualnych według kierunków i stopni wielostronności produkcji, który opublikował w rozprawie habilitacyjnej *Kierunki gospodarstw w Centralnej Polsce*. System ten znalazł ogólne uznanie i do dziś jest wykorzystywany w badaniach ekonomiczno-rolniczych oraz jest trwałym elementem podręczników z zakresu ekonomiki i organizacji gospodarstw rolniczych.

Kolejną problematyką podjętą przez Profesora Zygmunta Wojtaszka były zagadnienia produktywności i dochodowości gospodarstw indywidualnych o różnych kierunkach produkcji. W wyniku wnikliwych badań wskazał warunki, w których gospodarstwa różnie ukierunkowane osiągają najlepsze wyniki ekonomiczne. Z tego zakresu na wyróżnienie zasługuje monografia Profesora pt.: *Produkcyjność i dochodowość gospodarstw indywidualnych o różnych kierunkach w Polsce*.

Ważne były także badania dotyczące zagadnienia wielkości gospodarstw indywidualnych. Profesor zsyntetyzował miary możliwe do zastosowania w ocenie wielkości gospodarstw, co przedstawił w pracy *Zagadnienie wielkości gospodarstwa indywidualnego w Polsce*. W wyniku badań stwierdził też, co w końcu lat 60. nie było takie oczywiste, że gospodarstwa o obszarze poniżej 7 ha nie są w stanie rozwijać się i zmodernizować polskiego rolnictwa. Do zagadnienia wielkości gospodarstw Profesor wrócił w latach 70., kiedy na podstawie badań własnych oraz wyników innych autorów stwierdził, że w większości rejonów kraju najkorzystniejszy obszar gospodarstwa indywidualnego wynosi około 15 ha (wówczas przeciętny obszar takiego gospodarstwa był ponad połowę mniejszy, zaś władze nie były zainteresowane jego powiększaniem, a raczej „uspołecznieniem”, czyli przepływem ziemi do gospodarstw państwowych i spółdzielczych).

Profesor podejmował też zagadnienia rachunku ekonomicznego oraz rachunkowości, analizował możliwość stosowania różnych systemów rachunkowości w gospodarstwach indywidualnych. W 1967 r. wprowadził kategorię dochodu bezpośredniego. Pisał wówczas, że dochód bezpośredni stanowi różnicę pomiędzy wartością produkcji a kosztami zmiennymi bezpośrednimi. Termin ten w języku angielskim nosi nazwę „Gross Margin”, co w tłumaczeniu dosłownym odpowiada „różnicy brutto” albo „dochodowi brutto”. Zaproponowana przez Profesora Wojtaszka kategoria „dochodu bezpośredniego” (dla przedsiębiorstw z najemną siłą roboczą „zysk brutto”) była powszechnie używana w projektowaniu urządzania gospodarstw chłopskich. W latach 90., na skutek dostosowania definicji ekonomicznych w Polsce do kategorii Unii Europejskiej, została ona zastąpiona nazwą „nadwyżka bezpośrednia”.

Ważne miejsce w badaniach Profesora stanowiła problematyka spółdzielczości w rolnictwie. Między innymi badał relacje między najemnymi kierownikami produkcji a samorządowymi organami spółdzielni, zwłaszcza efekty ekonomiczne spółdzielni z najemnym kierownictwem. Stwierdził, że korzystniejsze jest udzielenie specjalistce zewnętrznemu szerszych pełnomocnictw do bieżącego kierowania produkcją gospodarstwa zespołowego, aniżeli ograniczenie go do roli doradcy. Częste zmiany na stanowisku agronoma, czy kierownika niekorzystnie odbijały się na wynikach ekonomicznych spółdzielni.

Także w latach 80. i 90. Profesor Zygmunt Wojtaszek był organizatorem i kierownikiem zespołów badawczych zajmujących się rozwojem spółdzielczości rolniczej w Polsce. Analizował procesy powstawania spółdzielni, motywy wstępowania do nich członków, czy też rolę samorządu w zarządzaniu RSP. W tym okresie dokonał analizy zjawisk pozytywnych oraz negatywnych w gospodarce spółdzielczej, a także uwarunkowań rozwoju gospodarstw spółdzielczych. Wskazał też na niedoskonałości kryteriów oceny RSP, zwłaszcza pod kątem ich produktywności i dochodowości.

Profesor Zygmunt Wojtaszek zajmował się także doskonaleniem metod zarządzania i reorganizacji gospodarstw indywidualnych. Opracował uproszczoną metodę rachunku ekonomicznego oraz zaadaptował dla potrzeb organizacji gospodarstw indywidualnych metodę planowania programu. Jego propozycje z tego zakresu, w tym dotyczące ekonomiki technologii produkcji, znalazły wyraz w książce pt.: *Programowanie produkcji roślin oleistych*.

Profesor zajmował się również problematyką upowszechniania postępu w ekonomice i organizacji gospodarstw rolniczych. Analizował metody z tego zakresu stosowane w innych krajach, takich jak: Wielka Brytania, Holandia, czy Stany Zjednoczone. Dokonał przeglądu tych metod wykorzystywanych w Polsce w okresie międzywojennym. W konkluzji proponował rozwój w Polsce sieci gospodarstw przykładowych, jak również reaktywowanie konkursów z zakresu organizacji gospodarstw oraz szerszej prezentacji obiektów dobrze zorganizowanych i prowadzonych. Podkreślał także znaczenie dostosowywania organizacji gospodarstw do zmian w zakresie techniki i technologii. Badał znaczenie korzystania z usług mechanizacyjnych dla gospodarstw różnych grup obszarowych. Stwierdził, że najlepsze efekty produkcyjne i ekonomiczne z tego tytułu osiągały gospodarstwa o obszarze średnim, to jest w granicach od 7 do 15 ha. Zaoszczędzona dzięki usługom robocizna własna umożliwiała bowiem rozwój innych działalności. W gospodarstwach małych w wyniku korzystania z usług następowała ekstensyfikacja. Dla gospodarstw powyżej 15 ha jako korzystniejsze od usług Profesor uznał posiadanie ciągników i maszyn własnych.

W latach 70. Profesor Zygmunt Wojtaszek rozpoczął badania nad przebiegiem i skutecznością procesu przekształceń gospodarstw wielostronnych w wyspecjalizowane. Wykazał błędy oraz utrudnienia jakie występowały w specjalizacji gospodarstw i ich otoczeniu. Opracował uproszczony rachunek opłacalności produkcji w gospodarstwach wyspecjalizowanych. Podsumowanie tej problematyki znalazło m.in. wyraz w książce napisanej przez grono autorów pod kierunkiem Profesora pt.: *Kierunki specjalizacji gospodarstw indywidualnych*.

W latach 80. Profesor Zygmunt Wojtaszek prowadził badania dotyczące powiązań rolnictwa i infrastruktury technicznej oraz społecznej. Stwierdził, że infrastruktura wsi, kształtowana głównie przez pozarolnicze gałęzie gospodarki narodowej, najczęściej nie miała pozytywnego wpływu na pożądane kierunki rozwoju rolnictwa. Było to stwierdzenie nowatorskie, niezgodne z powszechnymi wówczas poglądami o bardzo korzystnym oddziaływaniu wyższego rozwoju infrastruktury na poziom gospodarki rolnej. Swoje obserwacje w tym względzie zawarł Profesor w artykule (wspólnym z J. Kupidurskim) pt.: *Gospodarka rolna w gminach i wsiach o różnym poziomie infrastruktury*.

Po roku 1987 Profesor Zygmunt Wojtaszek zajmował się problematyką gospodarstw rolniczych położonych w rejonach o przewadze gleb niskourodzajnych. Z tego zakresu opublikował kilka prac, jednak na szczególną uwagę zasługują dwie, a mianowicie: *Gospodarka rejonów rolniczych z przewagą gleb nisko urodzajnych – stan obecny i perspektywy* oraz *Granica opłacalności użytkowania rolniczego gruntów marginalnych*. Profesor wykazał korzyści i straty wynikające z wyłączenia gleb najsłabszych z użytkowania rolniczego. Dokonał analizy kosztów pozarolniczego ich wykorzystania, np. przez zalesienie, przeznaczenie na cele rekreacyjne, czy tworzenie parków krajobrazowych. W ostatniej z cytowanych prac stwierdził też, że nawet na gruntach marginalnych istnieją gospodarstwa, które uzyskują efektywność nakładów równą lub nawet wyższą od średniej krajowej. Ustalił, iż na około połowie gleb słabych nakłady są efektywnie wykorzystane pod względem ekonomicznym. Określił też szczególne znaczenie obszaru w gospodarstwach położonych

na ziemi gorszej jakości. Badania Profesora w zakresie rejonów z glebami nisko urodzajnymi były nowatorskie, dopiero w ostatniej dekadzie XX stulecia, w związku z perspektywą przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, zagadnienia te w rozszerzonym zakresie, jako związane z obszarami o niekorzystnych rolniczo warunkach (ONW, po angielsku LFA) stały się przedmiotem badań wielu uczonych.

Dorobek badawczy i publikacyjny Profesora Zygmunta Wojtaszka jest bardzo rozległy i tematycznie dość zróżnicowany. Ogólnie jednak dotyczy zagadnień z szeroko rozumianej ekonomiki i organizacji gospodarstw rolniczych, ekonomiki i organizacji produkcji rolniczej. Profesor niezmiennie starał się wypełniać luki występujące w metodyce analizy i oceny organizacji gospodarstw oraz w stosowanej terminologii. Za wzór analiz ekonomicznych gospodarki rolnej uważał prace prof. Z. Grochowskiego z IERiGŻ w Warszawie.

Wykorzystując kontakty międzynarodowe, propagował także naukę polską. Swoim opracowaniem poświęconym historii rozwoju nauki ekonomiki rolnictwa w Polsce dał asumpt szwedzkiemu uczonemu Josefowi Nou do przestudiowania oryginalnych prac polskiego uczonego Profesora Juliusza Au, opublikowanych w języku niemieckim. W rezultacie J. Nou w swojej pracy pt.: *Studies in the Development of Agricultural Economics in Europe* (wydanej w Uppsali w 1967 roku) w nowym świetle przedstawił pozycję naukową Profesora J. Au i stwierdził, że jego badania stanowiły pionierski wkład do rozwoju nowego kierunku nauk ekonomiczno-rolniczych w skali europejskiej.

Nieoceniony jest wkład Profesora Zygmunta Wojtaszka w kształcenie młodych kadr naukowych oraz studentów. Wypromował 236 magistrów i 153 inżynierów oraz licencjatów. Podczas pracy w Mongolii przygotował komplet materiałów dydaktycznych z zakresu ekonomiki i organizacji przedsiębiorstw oraz rachunkowości, a także przygotował 19 mongolskich specjalistów do prowadzenia wykładów, seminariów i ćwiczeń na rocznych oraz dwuletnich kursach w Ośrodku Doksztalcania Kadr Rolniczych. Pod Jego kierunkiem prace doktorskie wykonało i obroniło siedem osób, a mianowicie: Stanisław Dawid, Andrzej Zadura, Janusz Heller, Bogdan Klepacki, Andrzej Zawadzki, Krzysztof Lachowski oraz Jerzy Kupidurski. Dwóch doktorantów Profesora uzyskało stopień doktora habilitowanego, z których jeden otrzymał tytuł profesora nauk ekonomicznych, a drugi – stanowisko profesora nadzwyczajnego. W Zakładzie Ekonomiki i Organizacji Produkcji Rolniczej, którym kierował przez 15 lat, 4 pracowników uzyskało tytuł naukowy profesora, 3 habilitowało się, a 10 doktoryzowało. Mimo dużego wzrostu liczby pracowników ze stopniami i tytułami naukowymi, w Zakładzie „tłoku” nie było. Następowal bowiem awans poziomy. Prof. W. Józwiak przeszedł do pracy w IERiGŻ, w którym został dyrektorem, dr S. Olszewska-Kuźniarska – do centralnej administracji państwowej, początkowo na stanowisko wicedyrektora departamentu MSzWiT, a później – doradcy kolejnych wiceprezesów Rady Ministrów, dr J. Pyrgies – do AWRSP, a po jej przekształceniu został wiceprezesem Agencji Nieruchomości Rolnych, wreszcie dr A. Zawadzki związał się z bankowością, w której zajął stanowisko wiceprezesa centrali BGŻ.

Profesor był recenzentem w 32 przewodach doktorskich, 12 habilitacyjnych oraz w 9 postępowaniach o nadanie tytułu profesora. Jego recenzje zawsze cechowała niezwykła rzetelność, swoisty krytycyzm, lecz nie krytykanctwo. Ich treść pomagała w zrozumieniu wielu problemów, złożoności naukowych i możliwych kierunków dalszych badań. Warto podkreślić, że Profesor dwukrotnie był Kierownikiem Stacjonarnych Studiów Doktoranckich prowadzonych na Wydziale Ekonomiczno-Rolniczym (obecnie Wydział Nauk Ekonomicznych) – 1978-1982, 1995-1999. Kilka osób spośród uczestników tych studiów już uzy-

skąło tytuły profesora nauk ekonomicznych (B. Borkowski, M. Podstawka, H. Runowski) lub stopień doktora habilitowanego (S. Bagiński) i odgrywają oni ważną rolę w polskiej ekonomice rolnictwa.

Profesor Zygmunt Wojtaszek przez dziesięciolecia kształtował polską ekonomikę rolnictwa i gospodarstw pełniąc ważne funkcje redaktorskie. Przez 10 lat (1968-1978) był redaktorem działowym *Zeszytów Naukowych SGGW*, zaś przez 30 lat (1969-1999) redaktorem naczelnym *Roczników Nauk Rolniczych Seria G – Ekonomia Rolnictwa*. W latach 1975-1994 był członkiem Kolegium Redakcyjnego Zagadnień Ekonomiki Rolnej. Wykonał wiele recenzji artykułów i referatów, często przekazując przemyślenia oraz „sprzedając” swoje rozwiązania innym, mniej doświadczonym autorom. W sposób nieformalny był i jest konsultantem dla wielu osób przygotowujących prace doktorskie, habilitacyjne, czy też realizujących inne badania. Do publikowanych prac wykonanych pod Jego kierunkiem i przy pomocy nie dopisywał swego nazwiska jako współautora. Natomiast takie prace promował cytując je we własnych publikacjach.

Aktywny udział w życiu naukowym oraz dokonane przemyślenia zaowocowały także kilkoma opracowaniami poświęconymi organizacji badań naukowych oraz ich wykorzystaniu w gospodarce. Wyprzedzająco podnosił zagadnienie wiedzy jako czynnika produkcji, a także kwestię – pytanie: czy potrzebna jest scentralizowana koordynacja badań naukowych. Miało to miejsce w latach 80. XX wieku, a obecnie jest bardzo aktualne. Wskazuje to na dobre wyczucie przez Profesora problemów przyszłości, podejmowanie ich w sposób wyprzedzający, a nie tylko sprawozdawczy. Można wręcz powiedzieć, że umiejętność ta jest jedną z podstawowych cech dobrego naukowca, zwłaszcza Uczzonego. Cechę tę Profesor Zygmunt Wojtaszek niewątpliwie posiada.

Prof. dr hab. Bogdan Klepacki